

ЙОРДАН РАДИЧКОВ КАРУЦАТА

chitanka.info

При мен е винаги нощ, тъмно е, не мога да виждам в тъмното, но в тъмното чувам как трополи каруцата, как пеят дзиловете, конски тропот чувам и цвилене. Нищо, че лежа в тъмното, стига ми да чувам каруцата и да си мисля, че и аз препускам върху нея, застанал до четата, а австрийският капитан стои на ритлата и ми козирува. Гола сабя също стои на ритлата и по пътя ни всичко се отмества встрани, за да не бъде прегазено или посечено.

И параходът, сигурно и той препуска в галоп заедно с каруцата. Наверно е поостарел вече, понапукал се е от дъждовете, ама препуска! Какъв параход беше това едно време! Казвам на коларожелезаря: „Ще ми издокараш целата Ботева чета върху ритлите на каруцата, заедно с войводата, със знамето и с всичките лъвове; и парахода ще издокараш с австрийския капитан, и черкезин ще туриш, и турчин... както си е била историята по онова време.“ Коларожелезарят ми разправя: „Ей, Флоро, ти, както приказваш, като че ли се нещо усъмняваш! Ми аз съм направил сума каруци в четата и с парахода, и с башибозук, никой още не се е оплакал, ами всички ми викат аферим!“

Което е истина, човекът се постара, издокара всичко, както си тебе. Параходът нагазил до колене в Дунава при козлодуйския брег, лъскав, дими като маслбойна с комина си, до него австрийският капитан — нещо като Еглендер, мисля — стои и козирува, после башибозук, черкези, а на другата ритла самата чета със знамето и войводата. Войводата стои посред четата с гола сабя, върху знамето на два крака стои лъвът и гледа къде войводата. Викам на коларожелезаря: „Добре си издокарал всичко, сега само кончетата ми да бежа по-яки, че да видиш ти как бай ти Флоро би препуснал с четата!“ „Пак ще препускаш, казва ми коларожелезарят, из нашите пътища и много нанадолно има, където ти дойде нанадолно, ще препускаш. Па по нанагорното ще караш по-бавно. Само че където пътищата са разбити, недей препуска, на башибозука много ще има да му тракат зъбите!“

Така се сдобих с писана каруца, бунтовни работи издокарани върху нея, ритлите пълни догоре с оръжие. Каруцата ми бунтовна, обаче иначе стоката ми миролюбива. Товаря шарени берковски паници и стомни — ред съдове, ред сено — турям едно чердже отгоре, запрегам кончетата и тръгвам да обикалям селцата на бедната Берковска околия. По нанагорницата карам бавно, кончетата се

изгърбили, едва теглят товара. Аз вървя отстрани до каруцата, тук и там побутвам малко, да помогна на добичетата, до мене стои четата върху ритлата, лъвът, и той стои. От другата страна дими параходът, не го виждам, но зная, че е там, нагазил в плиткото до брега; той все си дими. Отзаде му пък натискат черкезите и башибозукът, параходът им хвърля пушилка в очите, но те не отстъпват, ами се натискат и чакат да гръмнат по четата.

Това по нанагорницето. Но като стигнем билото, се качвам в каруцата, тя сама тръгва по нанадолницето, конете ускоряват крачката и като загърмяват ония шини, като запечат ония дзилове, че и аз даже започвам да тананикам с тех: „Тих бел Дунав се вълнува, весело шуми...“ Къде с думи, къде без думи (щото не зная всичките думи), пригласям на каруцата, тя гърми по нанадолницето, бел прахоляк се вие зад нас, от двете ни страни бегат царевици и слънчогледи, а ние препускаме, препускаме. Беха едни от най-хубавите ми дни тогава, нищо, че тоя пуст животец ни гони по петите, та ходиме и се скитаме немили-недраги. „Дий, дий, парарам! Четата нали е с тебе, Флоро, викам си, недей клюма! Горе главата, ний летиме за свобода кръв да леем днес!“ Каруцата гърми с шините, конете бият с копита, искри излитат изпод подковите, дзиловете кънтят като камбани, та не мога да разбера каруцата ли приглася на моята песен, или аз пригласям на песента на каруцата... Така летиме ние с Ботевата чета за свобода по нанадолницата.

Понекога нощем ми се струва, че четата слиза от ритлите заедно с димящия параход, тръгва тихо из тъмното и съвсем тихо и приглушено запева същата песен. Пътят е черен, шините потъват безшумно в меката прах, мене ме унася на сън и в просъница дочувам, че четата пее. Стрескам се, в ушите ми още кънти песента. Спирам конете, ослушвам се — нема никаква песен. Далече некъде в тъмнината пролайват кучета, звънци похлопват сънено, невидима река шуми между невидими брегове. Но песен нема! Често ми се е случвало нощем, човек се стресне, поразтърка очи, позаслуша се и току подвигне силно на конете. За да не задрема отново, почвам да си свирукам, и пак тая песен. Знаете ли, понекога даже и наум си я тананикам или си я подсвирквам наум — тъй много съм свикнал с нея, тя целата е вътре в мене.

Та тъй вървя с моята чета, кръстосваме пътищата, спираме от село на село. Разпрегам кончетата. „А грънци, а паници, викам, а стомни!“, стринките идат да гледат стоката, питат нема ли гледжосана стока. Стоката ми предимно негледжосана, години военни, не се намира материал на пазара. „Нема глеч, стрино, обяснявам на жените, с нея сега гледжосват оръдията. Като свърши войната, само гледжосана стока ще карам.“ Жените поогледат, поогледат, па почнат да купуват. Моята търговия е проста. Вземам зайре, колкото е голем съдът. Стрина напълни паницата с жито — това е цената на една паница. Стомните малко по-скъпо продавам, щото са нашарени повече, някои с цветя, някои с пилета, жените боб ще дотурят нещо, нещо кукуруз — и така правиме търговията.

Надвечер стъкна огън, хлеб попритопля на него, дойде некая стрина, носи паница с ядене и застане на приказка край каруцата. Има ги по селата такива стринки, обичат другоселеца, обичат да седнат на приказка, да разпитат за едно-друго, хлеб да дадат на другоселеца, ядене малко ще му дадат. Та разпитват тия стринки за всичко. Жена имам ли, деца имам ли (имам), каква ми е къщата, тоя, дете е на ритлата на каруцата, турчин ли е и т.н. „Не е турчин, казвам, австриец е, стрино, капитан е на парахода. Турци са ония, дете са зад пушилката, като погледнеш, там и черкези има.“ „И аз това викам, разправа ми стрината, тоя да е турчин, не е турчин, ама и банатец не е. По дрехата си личи, че не е. А тия момчета тука са наши.“ „Наши са, казвам, това е Ботевата чета, това пък тука е сам войводата с гола сабя и със знамето.“ „Знам, казва жената, това знаме го е шила Райна Княгиня...“ Тъй си приказваме ние надвечер с некая стринка, други жени минат, поспрат се, тогава аз се залавям да разкажа за четата — как завзема парахода, как войводата става и капитан, и войвода, как целуват земята, щом стъпват на брега, и как после тръгват към Балкана. А черкезинът шпионира иззад плетищата, гръмва из засада и тръгва и той подир четата, ако може, плячка да вземе. Като научава каква е работата, башибозукът веднага се въоръжава и тръгва и той по петите на четата, редовната войска също се строява, сума паши дават команди, цели каруци с барут карат, а най-отзаде вървят циганите копанари, ако изпадне нещо от плячката — добре дошло! Четата обаче върви, „Свобода или смърт!“ се вее на знамето и лъвът стои изправен на два крака. На барут размирисва, на кръв, ама четата не се спира,

войводата дава кураж на момчетата, сабята му се мета като светкавица. Все повече мирише на барут и на кръв, стръмна става земята под нозете на четата, все по-стръмна става, нема накъде повече да се катерят момчетата, само небе е вече нагоре, по небето не мож да се изкатериш! Навсекъде пусии, зад всеки камък пушкало, от барут се нищо не види, капка вода отникъде — тъй погива четата заедно с войводата. Башибозук и аскер се разпръскват, черкезинът се връща и почва да маже пода на къщата си с говежди тор против бълхи; ама от говеждия тор бълхите повече се развъждат, щото той държи топло, а бълхата обича топло. „Ама и ние с говежди тор мажеме, казва некая стринка, ама и белосваме! Варта я мори тая гад! Черкезинът не белосвали?“ „Ами, белосва! Къде ще белосва черкезинът, той е бетер циганин! Ония пък, копанарите, като остават без плячка, се пръскат покрай реките да секат червена върба за своите копанки. Секат върба, дълбаят копанки и попоглеждат дали нема пак да се зададе некая чета.“

Жените се прекръстват и се разотиват, аз оставам сам с кончетата и с мойта каруца. Гърнетата ми къкрят сега на огницата, деца и невести носят по кладенците стомните ми, по софрите лъщят моите паници. Всичко е излезло изпод ръцете ми, на всеки съд познавам шарката и характера, много нещо съм изпонаправил, ама понекога, като остана сам, си мисля: много е твоята стока, Флоре, ама е все миролюбива стоката ти! Да беше направил нещо и ти като четата, та и тебе един ден да те рисуват по каруците и да има некой да обяснява на народеца: „Те това е черкезин, те това е австрийски капитан, те това е четата, а това пък е Флоро, той носи със стомна вода за четата.“ Като си помисля, и ми става смешно. Ония хора — войводи, със саби, с ширити, изповъоръжени до зъби, на всеки калпак стои лъв и под всеки калпак стои лъв — напет народ, пламенен! Пък на мен капицата ми само да види човек, му стига да си направи целото заключение! Нищожна е моята работа, всичко по мене с кал е омърляно, целият ми живот все в глина е минал, над грънчарското колело или по пътищата. Кой за какво е роден, тъй ще прекара живота: едни за свобода или смърт, други грънци ще продават. Бог да поживи коларожелезая, че съживи четата, че я качи на каруците, та да вървят момчетата из народа! И аз бих почнал да рисувам четата върху стомните, ама не иде саби и други работи да стоят върху стомните. Върху бъклица по иде, вино се пие от нея, виното е бунтовна работа. Аз съм виждал

войводата върху бъклица, и Хаджи Димитър също съм виждал. От такваз воеводска бъклица кога пиеш вино, виното на барут мирише. Жалко, че не върви да направиш бунтовнишка стомна, нема кой да я купи! Народецът иска по стомните турско цвекъе и пилета. И Флоро шари по чирепите турско цвекъе и пилета! И иска Флоро некой ден и него да го издокарат върху каруца за тая работа. Ония гърмят, та пушилка се вдига, а Флоро седи по средата и трупа шарени грънци!

Такива работи си прехвърлям през ума, докато се стъмни и четата пропадне в мрака. Черкезко око съзирам как се прицелва в мене, после окото се притваря, аз турям сено на конете и легам в каруцата. В каруцата съм добре, защитен съм с ритли и щитове, от едната ми страна цела чета ме пази, от другата ми страна параход с капитан и башибозук. Кой смее да пристъпи към каруцата, щом като такива страхотии я пазят! Ветър само ще се извие понекога, та тебе да се увивам в черджето и да се заривам по-надълбоко в сеното. Кога се извие ветър, пусти стомни като почнат да свирят, човек не може да мигне! Една свири дебело, друга свири тънко, трета на пресекулки се обажда, като че ли целата ми каруца е пълна с дудуци и дудуците са се разсвирили. Свири ветърът в тия пусти стомни, повъртя се, повъртя се, па седна в каруцата да изпие една цигара тютюн. А стомните свирят, на самодивско свирене го докарват, страх да вземе да те набира. Разместям съдовете, трупам сено, умълчават се. Завивам се пак под черджето, а-а-а ще заспя, и некая стомна току каже: „Тупииит!“ „Фю-фю“, отвърне й друга... Ветер нали е, намира пролуки да се вмъкне в каруцата, та и да седне да надува стомните.

Кога нема ветър, е тихо, не усещам как минават нощите. Само роса като падне, става студено, та се вдигам преди разсъмване и паля огъня. Чергарска работа, не мож я разказа делата. Да бежа по-големи децата, да подемат те работата, ще седна в грънчарницата и нема да мърдам никъде. Ама дечор ситен, не може още да подеме каруцата. Да бех по-млад, хвърлям я, па ще взема една пушка и аз и ще се запилея из горите като другите. Башибозук и черкезин много по тая земя, има какво да се треби, данъчна власт се навъди, кой отгде иде, и събира реквизиция. Обраха калая на калайджиите, нема с какво да се калайдисва бакърът. Водата в котлите се окотли, млекото в менчетата, и то окотлено, народът взе да избегва бакъра. Само мойте чирепи дето още влизат в употреба. Животец, кво да го правиш, не мож го хвърли в

реката! Сестрин син имам по горите, „бате Флоре, вика ще ни бъдеш в помощ, ти кръстосваш целата Берковска околия, ще можеш да ни оставяш по явки брашно, цървули сме уговорили, от тия гумените, «Братя Пантеви», некое тенеке сирене и кога какво тебе, аз ще обаждам“. Понекога момчето ще се обади, ще ми каже откъде какво да взема и къде да го оставя, аз вземам и оставям, както е уречено — било под некой мост, било в хралупа. Ни виждам хора, ни нищо, само дочувам, че много народ броди из Балкана. Тоз разбойник Балканът е пълен с хайдушки работи, ама мълчи! Жандармерия фучи по селата, коя моторизирана, коя пеша, коя конна — прави блокади, привиква народеца да го разпитва, ама мене никой не ме бръсне за слива, ни ме привикват, ни ме питат, ами като ме видят само, и ми викат: „Айде, омитай се!“ Впрегам кончетата и се омитам заедно с парахода и четата. Понекога жандармерията подпали яташка или партизанска къща, ние с четата минаваме край пожара, от пожара войводата става целият червен и голата му сабя също тъй става червена, а очите на момчетата пламват, сякаш изведнъж всички са оживели и от моята каруца гледат как дими и пъшка тая многострадална земя. Малко остава четата да слезе от каруцата, па да се развърти, па да почне една сеч и изстребление...

... Ама не слиза. Стиска зъби върху ритлите, очите постепенно изгасват, голата сабя помръква, войводата става замислен. Австрийският капитан козирува и се звери, турчинът се свива зад комина на парахода, кво ли си мисли турчинът: майка му стара, тия ме надминаха!

Фю-фю! — подсвиркват тъжно стомните в каруцата.

Понекога срещам и други каруци с чети по пътя си. На Йончови ханове видох едного, целата чета бе на колене на козлодуйския бряг. Той немаше параход. Каруцата му бе друга направа, без дзилове. Тоя човек ми се оплака, че го били предупредили да замаже четата с бланка. Бланката е черна, народът маже с нея дървенията да я предпази от гниене. Та го викали тоя човек в участъка и му казали да бланкоса каруцата си, властта не била съгласна где какво погледне по пътищата, да вървят чети. „Брех, майка му стара! — викам си. — Мене още не са ме викали и дай, боже, да ме не викат!“ Ходих на манастира да видя като какви са манастирските каруци, на тех ритлите им голи, само по щитовете стои Софроний Врачански, заобиколен от содомите.

Бунтовно нищо не намерих на манастира. На връщане ме пресреща в гората сестриният ми син, казва ми да отида на огняната воденица, там ще ми се обади човек вечерта, ще ми предаде работи, които да оставя под моста. Човекът щел да ми каже парола. Кво е парола? „Ами, дума, казва сестриният ми син, той ще ти каже една дума, ти ще му кажеш еди-каква си дума, това ще ви е паролата.“ Казва ми той паролата и се шмугва в гората, напето момче, чевръсто, като тия Ботевите, само калпак да тури и ширити, досущ като Ботевите ще бъде.

Дий! — казвам на кончетата и забързвам към огняната воденица.

А на огняната воденица навалица като на воденица. Народ, добитък, коли, огньове се измешало, търся къде да разпрегна и все си повтарям думата, дето оня човек ще ми я каже, и думата, дето аз требе да му я кажа. Разпрегам на едно место, турям сено на кончетата, ама се не отделям от каруцата, щото човекът може да е вече тука и да ме търси. Стоя до каруцата и все попоглеждам нема ли некой да се зададе къде мене и да каже думата.

По едно време се задава един, и от мене по-смачкан, викам, тоя човек е от нашата черга, той ще требе да е! Добре, ама не излезе той. Всекакви работи говори, за думата зъб не обели. И аз говорих за всекакви работи, ама думата също не казах. Та побъбрахме с него, човечецът отиде при друга каруца и там се заби на приказки. А моя човек го нема.

Привечер по пътя се зададе каруца, конете едри като лами, целите в пиринчени гъгравчета, звънят, звънят. Каруцата също голема, с високи ритли, всичко обковано с железно и нашарено. Мераклия човек, личи си. Иде къде мене, възвива и: тпруу! — едва задържа конете. Гледам го, едър човек, рипа от каруцата, потупва конете по шиите, разпрега, разтрива им коремите с щипка сено, завързва им козинява зобница и тръгна между колята и народа. Тука поспре, там поспре, с една глава стърчи над другите, всичко у него стегнато, яко. По едно време иде и къде мойта каруца, само че от другата страна, спре се, та погледа четата, сетне и мене погледна. Очите му весели, каскетът тикнат назад, личи, че е отворен човек. „Добре направена работа“ — казва ми той за каруцата и пита чия е направата. Казвам му чия е направата, „Не е лошо, не е лошо!“, клати глава оня и минава край кончетата, потупа ги леко с ръка и още докато ги потупваше, ми каза думата. Толкова време чаках да ми кажат думата, а като ми я

казаха, се сащисах, взех да преглъщам и сума време се мина, докато аз му кажа моята.

Той ме попита имам ли мливо, казах, че имам една крина, ама то я каква е навалица, кога ще ми дойде ред! „Сега ще дойде“, казва той и вдигна чувала от каруцата. Аз подире му, през мливарите, влезохме във воденицата. Човекът вика: „Йосо! Йосо!“ Каиши свистят, въртят се колела, навсекъде кръстосани улеи. Между каишите се показва машинистер, малко кривоглед, държи френски ключ. „А, ти ли си, здрасти!“ „Имаш ли смлено брашно от уема, пита моят човек, да дадеш на тогова една крина, нема защо да чака човекът за една ярина!“ Йосо остави френския ключ и даде една крина брашно от уема, а моето жито прибра. Човекът взе чувала и айде обратно назад, към мойта каруца. „Като се мръкне, казва ми той, ще впрегнеш каруцата, ще спреш при моята, едни работи ще прехвърлиме там и после ти по твоя път, аз по моя. Чу ли?“ „Чух, казвам му, по видело тая работа не може да стане, ще чакаме мръкнало.“

Кога човек чака, се мръква бавно, ама все пак се мръква. Моят човек намери познати, седна при тех край един огън, аз стоя до каруцата и гледам кога ще стане да отиде при своята каруца. Той стана по едно време, ама не гледа към мене, а стои гърбом. Аз почнах да запрегам кончетата, кашлям през сила дано оня ме разбере, той, изглежда, разбра, обърна се и тръгна към каруцата си. Добре, ама към каруцата гледам, че и друг човек иде, с петролен фенер. Човекът с фенера пръв пристигна, обикаля каруцата, клати глава нещо. Излезе съвсем непознат, разпитва моя човек къде е правена каруцата му, за колко пари е правена и т.н. Оня му обяснява. Аз гледам каруцата, тя също изписана като моята, ама бамбашка. Друга ръка е пипала, друг й е на нея майсторът. Фенерът осветлява високата ритла и върху ритлата виждам Хвърковатата чета на Бенковски. Хубава работа, направена, па и добре се е сетил майсторът да тури Хвърковатата чета. Човекът с фенера поразпита, поразпита и си отиде. Моят човек въздъхна, премести от неговата каруца една дългнеста работа, аз я зарових между сеното и паниците, турих отгоре стомни, после пак сено, после той ми даде вързоп в мазна хартия. Вързопът тежеше, ама да питам какво е, не иде, в тия работи нема питане. Пак сено отгоре, грънци малко и айде и аз се качвам в каруцата.

„Добър път!“, ми казва човекът, „Добър път!“, му казвам и аз и двамата потегляме. Той напред, аз подире му, та докато излеземе на шосето. Човекът възви на едната страна, аз възвих на другата. Той удари конете, те станаха на змейове и понесоха в галоп Хвърковатата чета подире си. Аз шляпнах моите кончета, добичетата заситниха, каручката запя с камбаните си. Да имах такива змейове като оня човек, че да впрегна мойта каруца, че да се изправя върху потоницата и да размахам камшика, че да се понеса с моята чета и с парахода — всичко живо ще се отмества от пътя ми... Да, ама тогава къораво гърне и паница не ще останат здрави в каруцата!

Така съм си по-добре.

Вървя и си прехвърлям разни работи през ума, ама като взех да приближавам моста, все той ми в главата. Не ми е сефте да оставям под моста работи, ама тоя път все той ми в главата. Откъм реката излезе ветрец, хладно стана, позагърнах се и подканям кончетата да вървят по-бързо. Некой подсвирне отзаде ми, обръщам се — нема никого. Стомна е подсвирнала. Пак подсвирне, зная, че е стомна, ама пак се обърна. Никой нема по пътя — ни зад мене, нито пред мене.

Само мостът стои пред мене.

Спирам пред моста, тука има по-силен ветър. „Айде, Флоре“, викам си, изравям оная работа, дългнестата, дето е увита, и вързопа също изваждам. Стомните се разсвириха на ветъра, коя дебело, коя тънко, ама не ми е сега до стомните. Слизам по сипея, на два пъти се препъвах, шмугвам се долу под моста, да скрия работите, а горе стомните свирят, проклетниците, та ще се пръснат. Айде после пак нагоре по сипея, стомните пищят с все сили, „Дий!“, викам на конете и се хвърлям пътьом в каруцата, когато видох на другия край отпреде ми хора.

„Стой!“ — извикаха хората, а аз ударих конете и право през хората. Стомните дюдюкат с все сили отзаде, ония изгърмеха с пушките, пред очите ми падна пелена, стана тъмно — нищо не се вижда. Не виждам, но усещам и чувам. Чувам как стомните още свирят под мене, аз съм паднал назад върху стомните, свирят и една по една се трошат. Всичко се изпотроши, само една стомна остана, подсвирква на пресекулки, като че се учудва на нещо. „Това май че беше пусия, Флоре, викам си, из засада гръмнаха тия проклетници, бетер черкези, както по четата едно време гърмеха, а после ще идат да

мажат с говежди тор къщите си! Ама ти се не бой, Флоре, от тъмнината, нали в твойта каруца лежиш, недей да жалиш за стомните, други стомни ще си направиш! Нали ти остана една стомна да ти подсвирква из тъмното, за да знаеш, че не си сам.“

И мигар сам можеш да бъдеш, Флоре! Я виж, от едната ти страна целата Ботева чета е строена, и лъвът е строен заедно с четата, от другата ти страна параходът дими като локомотив, пушекът му никога не се свършва. Черкезин и башибозук примигва на пушека и гледа през ритлата как Флоро лежи епично в свойта каруца. Ами че то ако не е епично, Флоре, мигар австрийският капитан би стоял мирно и би козирувал!

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.